

Владимир Старка

**СОПРОТИВЛЕНИЕ ВОСТОЧНОГАЛИЦКОГО КРЕСТЬЯНСТВА СТАНОВЛЕНИЮ
СОВЕТСКОЙ ТОТАЛИТАРНОЙ СИСТЕМЫ В 1944–1953 ГГ.**

В статье на основе анализа опубликованных архивных документов и историографии предпринята попытка характеристики форм сопротивления восточногалицкого крестьянства становлению советской тоталитарной системы в послевоенные годы. Становление советской тоталитарной системы в восточногалицком селе сопровождалось радикальным изменением административной и политической системы, переходом от рыночной к плановой государственной экономики, произволом местного административного аппарата и массовыми арестами местного населения. Становление тоталитаризма в восточногалицком селе обострило и без того непростую общественно-политическую ситуацию в упомянутом регионе, переросло в необъявленную гражданскую войну.

Ключевые слова: Восточная Галичина, советская тоталитарная система, политический террор, активное и пассивное сопротивление, крестьянство.

Volodymyr Staraka

**RESISTANCE OF EASTERN GALYCHYNA PEASANTRY FORMATION OF SOVIET
TOTALITARIAN SYSTEM IN 1944–1953**

In the article on the basis of analysis of the published archives files and historiography was made an attempt of describing the forms of resistance of the peasantry of Eastern Galychyna to establishment of the Soviet totalitarian system in the post-war years. The establishment of the Soviet totalitarian system in the country of Eastern Galychyna was being accompanied by radical changing in administrative and political system, conversion from planning to market state economic system, arbitrariness of the local administrative personnel and mass arrests of the citizens. The establishment of the totalitarian system in the country of Eastern Galychyna emphasized the social and political situation in the mentioned region, which was complicated enough before, and overgrew into unannounced civil war.

Key words: Eastern Galychyna, Soviet totalitarian system, political terror, active and passive forms of resistance, peasantry.

УДК 94(477): 008: 37.014

Мар'яна Леськів

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
(1944–1953 РР.)**

У статті досліджено основні тенденції розвитку освіти, науки і культури західних областей України (1944–1953 рр.).

Ключові слова: західні області України, культурно-освітні процеси, освіта, наука, культура.

Актуальність досліджуваної тематики ґрунтується на тому, що становлення культурно-освітнього життя у західних областях України відбувалося у вкрай складних умовах. Матеріальна база освіти і культури у процесі війни зазнала значних втрат. Влада основний тягар відбудови цієї сфери переклала на населення. У селах і містах проводилися суботники, дні та тижні школи, під час яких методом народної будови споруджували шкільні приміщення. Батьки безкоштовно брали участь у капітальному і поточному ремонтах приміщень, навчального обладнання – парт, столів тощо. Школярі під керівництвом учителів виготовляли наочні посібники, споруджували спортивні майданчики, займалися благоустроєм шкільних подвір'їв. Упродовж 1946–1950 рр. у західних областях введено у дію 969 шкіл, у тому числі 801 школа – методом народної будови [1, с. 735].

У 1945–1946 навчальному році в західних областях України працювало 6240 шкіл. Ще 688 діяло на Закарпатті. З українською мовою навчання було 6025 шкіл, російською – 41, молдовською – 104, польською – 68, чеською – 1, єврейською – 1. Відбудова зруйнованих і побудова нових шкіл дали відчутні результати вже у 1945 – 1946 навчальному році, коли школу відвідували 1 млн 30 тис. дітей [2, арк. 42, 170]. Щоб забезпечити навчальний процес у школах західних областей, сюди

відрядили тисячі учителів зі східних областей України. На роботу в Західний регіон масово скеровували випускників педагогічних вишів і училищ. До початку 50-х років у західні області України переведено понад 35 тис. учителів зі Східної України [3, с. 44].

У післявоєнний період в усіх західних областях України завершено перехід на радянську систему освіти: запроваджено спочатку обов'язкове початкове, а в 1953 р. обов'язкове семирічне навчання. Однак шкільна мережа не задовольняла наявних потреб. У багатьох школах заняття проводили у дві й навіть у три зміни. Значна кількість шкіл, особливо у сільській місцевості, а також у робітничих селищах розміщувалася в малоприсадибних для занять приміщеннях.

Відзначаючи усе позитивне, що зробили органи влади у сфері освіти, не варто забувати і того, що керівництво СРСР мало на меті якнайшвидше інтегрувати регіон у загальносоюзну систему. При цьому у сфері освіти поряд із певними здобутками виразно простежувалася тенденція до насадження тогочасних, далеко не зразкових, радянських організаційних структур та відвертого нехтування місцевими особливостями і традиціями. Швидко було уніфіковано не тільки систему освіти, але й виховання. Усі школи західних областей перейшли на навчальні плани, програми та підручники радянської школи. Лише 1945 р. в регіон завезено 976 тис. підручників, які були вкрай заідеологізовані [2, арк. 56]. Уніфікації підлягали й методи викладання. У школах утверджували авторитарну педагогіку.

Значним недоліком освіти було й те, що в учительському середовищі працювало ще мало осіб з вищою освітою. Зростанню престижу учительської професії перешкоджали недостатнє матеріальне забезпечення, невлаштованість побуту, практика безпідставних звільнень і переміщень учителів, а то й репресивних заходів проти них.

Упродовж 1944–1945 рр. відновили роботу вищі і середні спеціальні навчальні заклади. У Львові діяли університет імені Івана Франка, політехнічний, медичний, ветеринарний, педагогічний, учительський інститути та інститут радянської торгівлі. Поновили роботу Кременецький учительський інститут, три педшколи, акушерсько-фельдшерська школа, лісний і плодоягідний технікуми, зоотехнікум та торгово-кулінарна школа в Тернопільській області [4, арк. 23–24].

У Волинській області відкрито три педучилища, Луцьку медичну школу, Володимир-Волинський технікум сільського господарства, Луцький учительський інститут [5, арк. 119]. Значною подією у житті Закарпаття стало відкриття Ужгородського державного університету. У Львові почали працювати інститути прикладного і декоративного мистецтва, лісотехнічний, поліграфічний, фізичного виховання. У 1950 р. у 24 вищих навчальних закладах західних областей України навчалася близько 24 тис. студентів денного і 9 тис. заочного відділення [3, с. 45]. До вишів західних областей у ті роки на роботу скерували понад 400 викладачів зі Східної України [6, арк. 216].

З відновленням роботи вищих і середніх спеціальних навчальних закладів розпочалася їх уніфікація. Відповідно до радянської системи, у вишах західних областей утвердилася курсова система, екзаменаційні сесії, обов'язкове відвідування лекцій. В усіх вишах створено кафедри марксизму-ленінізму і їм відводили пріоритетну роль. Ректорів вишів, директорів технікумів призначало Міністерство освіти УРСР, причому осіб, відданих радянській владі і затверджених партійними органами.

Під час комплектування студентства перевагу надавали вихідцям із середовища робітників і селян. Студентів – вихідців з сімей з низьким рівнем достатку забезпечували гуртожитками та стипендіями. Однак частка місцевої молоді серед студентів вишів регіону була незначною. У 1952–1953 навчальному році у вишах і технікумах Чернівецької області кількість місцевої молоді становила менше половини. У Чернівецькому університеті місцевих студентів було 45 %, у медінституті – 27 %, а в технікумах області – 47 % [7, арк. 30].

На усі відповідальні посади у виші і технікуми партійні органи призначали викладачів зі східних областей, виявляючи цим недовіру до місцевої інтелігенції. У 1953 р. із 37 директорів і їхніх заступників у вищих навчальних закладах Львова був лише один місцевий, з 43 деканів лише двоє місцевих [8, с. 14]. У складі директорів, їхніх заступників, деканів факультетів, завідувачів кафедрами у вишах Чернівецької області у 1953 р. не було жодного представника Західної України [9, арк. 56].

Наприкінці 40 – на початку 50-х рр. у вишах і технікумах західних областей України посилилася русифікація навчального процесу. У Чернівецькому університеті з 200 викладачів українською мовою у 1953 р. лекції читали 59 осіб. На хімічному факультеті з 28 дисциплін українською мовою заняття вели лише два викладачі, а на геологічному – тільки один [9, арк. 62]. Із 1723 викладачів вишів Львова лекції українською мовою читали лише 469 осіб [8, с. 17].

У 1944 р. у Львові поновили свою роботу створені 1939 року філіали інститутів АН УРСР, а 1945 р. відкрито додатково ще шість відділів академічних інститутів республіки, у тому числі математики, геології, енергетики, ботаніки тощо. Середовище львівських учених поповнили значні сили, переважно зі східних областей УРСР. Відділ української літератури очолив М. Возняк, етнографії і

фольклору – Ф. Колесса, мовознавства – І. Свенціцький, історії – І. Крип'якевич, археології – Ю. Смішко, економіки – В. Огоновський [10, с. 17]. Відділи поповнили місцеві талановиті вчені, зокрема почали працювати Л. Гумецька, О. Степанів, М. Скорик, М. Драган, М. Кордуба та інші.

Учені окреслили своє прагнення займатися науковою роботою, чітко визначили теми досліджень. Проте реалізувати їх львівським науковцям не дали. Дуже швидко політика захоочення наукової інтелігенції, характерна для перших місяців радянської влади, поступилася місцем адміністративному тиску та репресіям. Режим потребував не об'єктивних наукових досліджень у гуманітарній сфері, а ідеологічних праць, покликаних спростувати ідейно-теоретичні засади українського національно-визвольного руху. Влада прагнула максимально використовувати учених-суспільствознавців у пропагандистській діяльності, залучаючи до виступів на радіо, у пресі, для розвінчування так званого "українського буржуазного націоналізму". Не вдовольняючись цим, було вирішено перекласти на творчу інтелігенцію відповідальність за труднощі у становленні в регіоні радянської системи, за діяльність УПА та її масову підтримку з боку населення. Тому в своїх діях проти інтелігенції режим не гребував нічим, а кожен вияв незадоволення такою політикою відразу кваліфікувався як прояв "українського буржуазного націоналізму" з усіма наслідками, які з цього випливали.

Владні структури орієнтувалися у справжніх настроях багатьох представників місцевої інтелігенції, які здебільшого суттєво відрізнялися від публічних виступів. Проінформоване спецслужбами партійне керівництво розуміло, що формальна згода цих людей з радянською владою є вимушеним компромісом, засобом маскуванню своїх думок. У близькому оточенні вони часто критикували внутрішню і зовнішню політику Кремля, обурювалися репресіями проти Греко-католицької церкви, не сприймали методи колективізації, з іронією ставилися до спроб нової влади уніфікувати суспільну свідомість. У таких настроях галицької інтелігенції не було нічого дивного. Загострене почуття національної свідомості, притаманне населенню краю, значний вплив релігії та європейської культури чинили інтелектуальний опір утвердженню сталінізму [11, с. 27].

Партійні органи не збиралися толерувати такий стан речей. Сприятливі умови для розправи з західноукраїнською інтелігенцією виникли 1946 року, коли в Україні безпрецедентного розмаху набула боротьба проти "українського буржуазного націоналізму", головним ідеологом і натхненником якого оголосили М. Грушевського та його наукову школу. Розпочалася тривала кампанія проти "ідеологічних збочень" багатьох діячів науки. Одночасно розгорнувся наступ проти академічних установ, який мав на меті знищити Львів як центр українських гуманітарних досліджень. У вересні 1946 р. Президія АН УРСР викликала зі Львова до Києва групу провідних співробітників відділів інститутів історії, економіки та літератури: І. Крип'якевича, М. Возняка, О. Терлецького, М. Кордубу й О. Степанів. Перед ними була поставлена категорична вимога про переїзд до Києва, нібито з метою зосередження кращих наукових сил у столиці України. Галичани вважали, що це свого роду заслання та ізоляція. У жовтні 1946 р. Рада Міністрів УРСР своєю постановою затвердила ліквідацію львівських гуманітарних відділів і дозволила переводити їх провідних співробітників до Києва [12, арк. 143].

До кінця 40-х р. ХХ ст. у Львові продовжували роботу три гуманітарні академічні підрозділи: відділи фольклору й етнографії, мовознавства та археології. Окрім цього, працювали відділи фізико-математичного та природничого профілів. З формального боку виглядало так, що було створено умови для розв'язання важливих питань гуманітарного і природничо-технічного значення.

Однак на кінець 40-х р. ХХ ст. стало очевидним, що наукові підрозділи АН УРСР, які сформувалися в Західній Україні внаслідок усіляких реорганізацій та скорочень, не можуть забезпечити належний рівень наукових досліджень. Академічна наука в регіоні занепадала. Дріб'язкова опіка над науковцями та відділами перешкоджала розв'язувати назрілі проблеми. Ідеологічний наступ на інтелігенцію не оминув жодної наукової сфери. Наслідком цього стало усунення з роботи небажаних владі учених, ліквідація окремих відділів. Упродовж 1948–1950 рр. з наукових установ Львова звільнено 50 співробітників, у тому числі 37 представників галицької інтелігенції [8, с. 645]. На 1 січня 1951 р. у згаданих установах працювало 85 наукових співробітників, з них – 4 академіки і члени-кореспонденти АН УРСР, 1 член-кореспондент Академії архітектури СРСР (О. Кульчицька) і 47 докторів та кандидатів наук. Уродженці західних областей становили лише трохи більше третини наукових співробітників (36,5 %) [11, с. 34].

Львівські установи майже не отримували вакансій для аспірантів. За таких обставин академічні установи не могли стати центрами наукової діяльності у західних областях. У 1951 р. уряд СРСР дозволив Раді Міністрів УРСР організувати у Львові філіал АН УРСР у складі Інститутів суспільних наук, геології корисних копалин, агробіології та машинознавства й автоматики [8, с. 655]. Новостворені інститути були поповнені науковими кадрами, що допомогло дещо активізувати діяльність.

На службу офіційній ідеології режим намагався також поставити місцеву творчу інтелігенцію. Для цього поновлювали організаційні структури, які давали можливість поширювати контроль і на цю специфічну соціальну верству. Йдеться про обласні спілки письменників, художників, композиторів. У 1944–1945 рр., коли ідеологічний тиск тоталітарної влади ще не набрав повної сили, свої досягнення на обласних, республіканських і всесоюзних виставках демонстрували О. Кульчицька, О. Курилас, С. Гебус-Баранецька, Ю. Кратохвиля-Відимська, Л. Левицький, А. Манастирський, Р. Турин, Г. Смольський, інші відомі художники. На всеукраїнську виставку 1945 р. львівські митці представили 114 картин і 10 скульптур. Набирала силу самобутності Закарпатська мистецька школа на чолі з П. Бокшаєм, А. Ерделі, Е. Грабовським, Г. Глюком, Ф. Манайлом.

Основу викладацького складу відновленої Львівської консерваторії становили В. Барвінський, М. Колесса, С. Людкевич, Р. Сімович, А. Солтис, О. Бандрівська, С. Крушельницька, Ю. Крих, В. Шухевич, Т. Маєрський, інші відомі композитори [13, арк. 26, 33–34].

Львівське відділення спілки письменників об'єднувало 15 членів і 4 кандидати. Його ядро становили письменники, які пов'язували свій життєвий шлях з радянською владою. Це – Я. Галан, П. Козланюк, Ірина Вільде, В. Беляєв, В. Готов. Разом із ними співпрацювали й інші літератори. У 1946 р. у видавництві "Вільна Україна" вийшли книжки: "Історія одного життя" Ірини Вільде; "Еті" О. Дучимінської; "Спогади з минулого" Д. Лукіяновича; "Котигорошко" А. Лотоцького; "Світло в темряві" В. Беляєва; "Юрко Крук" П. Козланюка; "Серед блискавиць і громів" А. Волощак [14, арк. 4]. Чимало віршів і нарисів опублікували в літературно-художньому журналі "Радянський Львів", заснованому в 1945 р.

У 1944 р. відновилися і розпочали свою діяльність Львівський театр опери та балету, Чернівецький обласний театр української драми, музично-драматичні театри у Луцьку, Рівному, Тернополі, Станіславі, Дрогобичі. Згідно з постановою уряду в листопаді 1944 р. до Львова переїхав Державний український драмтеатр імені Марії Заньковецької. До Львова прибули майже усі актори старшого і середнього покоління, серед яких – художній керівник театру, народний артист СРСР Б. Романицький, а також В. Яременко, В. Любарт, Н. Половко, І. Слива, М. Пенькович, О. Писаревський, В. Харченко, художник Ю. Стефанчук, композитор О. Радченко [15, с. 63].

Акторський колектив театру поповнила група львівських акторів, серед яких були відомі майстри сцени Л. Кривицька та І. Рубчак. Театри, як і інші культурно-мистецькі заклади, у 1945–1947 рр. одержали від уряду УРСР державні дотації, що дало їм змогу вирішити низку питань, пов'язаних із забезпеченням необхідним обладнанням, ремонтом приміщень, розв'язати кадрові проблеми. Усі обласні театри поповнили нові актори, режисери, диригенти.

Однак за зовнішньою видимістю відновлення і розширення мережі мистецьких установ та організацій приховувалася трагедія дійсного творця духовних цінностей, тупикова ситуація, що склалася у всьому національно-культурному житті. Режим централізував усі культурні засоби, звів духовні процеси в єдине русло, контрольоване і кероване ВКП(б). За загальнокультурним у СРСР стандартом відбулася повна уніфікація системи освіти, вищих і середніх навчальних закладів, видавництв, наукових, театральних і художніх установ, преси.

У результаті підпорядкування культури в різних проявах безпосередньо контролю партійно-державних органів, визначальною її рисою ставала одноманітність. Уся культурна політика набула яскраво вираженого ідеологічного змісту, коли використовувані режимом заходи диктувалися намаганням якнайшвидше добитися лише зовнішніх ознак соціалістичності, відповідності ідеологічним догмам. Тому політику заохочення інтелігенції, характерну для перших місяців після ліквідації німецької окупації, змінила політика адміністративного тиску і репресій.

Упродовж 1946–1953 рр., коли в Україні безпрецедентного розмаху набула надумана боротьба проти "українського буржуазного націоналізму", у західних областях звичними стали упередженість в оцінках діячів культури, вольові рішення, підміна об'єктивної критики формальною, проявлялося самочинне і некомпетентне адміністративне втручання у творчу діяльність, заперечення елементарних творчих свобод. Значну роль в утвердженні цих негативних явищ відіграли прийняті 1946 р. за ініціативи Й. Сталіна і його найближчого оточення постанови ЦК ВКП(б) "Про журнали "Звезда" і "Ленинград" "Про репертуар драматичних театрів і заходи щодо його поліпшення", "Про кінофільм "Большая жизнь", "Про оперу "Велика дружба" В. Мураделі (1948 р.), відповідні постанови ЦК КП(б)У, а також роз'яснення та уточнення цих постанов у серії редакційних та авторизовано-підписаних статей всесоюзних та всеукраїнських газет, які своїм змістом були порушенням цивілізованих норм і принципів у проведенні культурної політики.

Розпочалася тривала ідеологічна кампанія проти багатьох діячів культури. Відомих митців примушували каятися, зізнаватися в неіснуючих гріхах, відмовлятися від досягнутих творчих результатів. Прицільна критика не обійшла стороною навіть Ірину Вільде, яку запопадливі чиновники від ідеології та літературні критики, покладаючись на "класову пильність", звинуватили у

спотворенні радянської дійсності [16]. Націоналізм, ідеологічні тенденції побачили вони у високохудожніх поезіях А. Шмигельського [17]. Звинувачення подібного змісту переважали в оцінці доробку закарпатського поета Ф. Потушняка, його земляка – літературного критика П. Лінтура, чернівецького мовознавця Є. Марківського. Необґрунтованими були гострі звинувачення на адресу літераторів А. Патрус-Карпатського, О. Маркуша, І. Керча, М. Поповича, І. Андрашка, Д. Лукіяновича, О.Дучимінської, художників А. Ерделі, С. Гебус-Баранецької, Р. Сельського, Г. Смольського, Ф. Манайла, композиторів В. Барвінського, М. Колесси, Р. Сімовича, Д. Задора, на долю більшості з яких випала не лише розносна критика, але й суворі оргвисновки. Справа дійшла до того, що на засіданні Спілки радянських письменників УРСР 1947 р. керівника Закарпатського обласного відділення спілки письменників А. Патрус-Карпатського назвали "націоналістичним прихвоснем, авантюристом і пройдисвітом" [18].

У ці роки рідко згадували позитивне, частіше звинувачували у надуманому багатьох представників творчої інтелігенції: композиторів, художників, літераторів. Злі наміри, хибність, ідейна "кривизна" ввижалися чиновникам скрізь – і у виставах театральних колективів, Львівського цирку, у роботі екскурсоводів, музейних працівників, бібліотекарів. Нагнітання обстановки навколо боротьби "з проявами буржуазного націоналізму", нетерпимість до будь-якого інакомислення, прагнення до повної уніфікації суспільної свідомості було невинувачливим. Воно потрібне було для мовчазного прийняття народом багатьох насильницьких ініціатив і процесів тих часів, для виправдання непотрібних жертв, бідкування трудящих. Сталінсько-ждановські постанови з питань літератури та мистецтва у 1946–1948 рр. нав'язували митцям обов'язкові і водночас незрозумілі орієнтири. Унаслідок цього, як і багато подібних вторгнень зверху, вони швидко виявили свою деморалізуючу роль. У літературі і мистецтві все помітнішими ставали відступи від життя. В умовах, коли високо оцінювали не художні якості творів, а лише їхнє ідеологічне та пропагандистське значення, заради актуальності і важливості теми на перший план виходили слабкі, ремісничкі, спекулятивні роботи. Наприклад, Львівський театр опери та балету у 1947 р. поставив першу на радянську тематику оперу В. Енке "Любов Ярова" [19, арк. 14]. Опера була досить слабкою у музичному плані, але за ідеологічне спрямування її високо оцінили театральні критики.

Отже, відсутність змагальності і форм, жанрів, стилів у літературі та мистецтві, жорстка канонізація ідей породжували появу творів-одноденок, наспіх виконаних робіт. У доробку багатьох митців запанувало псевдооптимістичне відтворення дійсності, оспівування індустріалізації та колективізації. У середовищі інтелігенції швидкими темпами нівелювався професіоналізм, вона поступово втрачала свій моральний авторитет у суспільстві. Усе це гальмувало розвиток культурного життя на західноукраїнських землях, збіднювало його зміст.

Список використаних джерел

1. Торжество історичної справедливості. Закономірності возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі. – Львів: Вид-во Львів. у-ту, 1968. – 803 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОВ України), ф. 2, оп. 7, спр. 1838, арк. 42, 56, 170.
3. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті роки) / Володимир Баран, Володимир Даниленко. – К.: Видавн. дім "Альтернативи", 1999. – 303 с.
4. Центральний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 33, спр. 896, арк. 23–24.
5. Державний архів Волинської області, ф. П-1, оп. 1, спр. 120, арк. 119.
6. ЦДАВОВ України, ф. 2, оп. 7, спр. 1857, арк. 216.
7. Державний архів Чернівецької області, ф. 1, оп. 2, спр. 1935, арк. 30.
8. Культурне життя в Україні: Західні землі. Документи і матеріали [упорядкув. Т. Галайчак; ред. Ю. Сливка]. – К.: Наукова думка, 1995–1996. – Т. 1: 1939–1953. – 1995. – 747 с.; Т. 2: 1953–1966. – 1996. – 916 с.
9. Державний архів Чернівецької області, ф. 1, оп. 2, спр. 1933, арк. 56.
10. Державний архів Львівської області, ф. П-3, оп. 1, спр. 78.
11. Галайчак Т. Інститут суспільних наук: сторінки історії / Т. Галайчак, О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наукових праць. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 27–34.
12. ЦДАВОВ України, ф. 2, оп. 7, спр. 3934, арк. 143.
13. Державний архів Львівської області, ф. П-3, оп. 2, спр. 262, арк. 26, 33–34.
14. Державний архів Львівської області, ф. 2009, оп. 1, спр. 11, арк. 4.
15. Кулик О. Львівський театр ім. М. Заньковецької / О. Кулик. – К.: Мистецтво, 1989. – 166 с.
16. Вільна Україна. – 14 серпня 1951.
17. Вільна Україна. – 11 липня 1951; Львовская правда. – 10 юлія 1951.
18. Літературна газета. – 20 листопада 1947.
19. Державний архів Львівської області, ф. р-2034, оп. 1, спр. 10, арк. 14.

Марьяна Леськив

КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ (1944–1953 ГГ.)

В статье исследованы основные тенденции развития образования, науки и культуры западных областей Украины (1944–1953 гг.).

Ключевые слова: западные области Украины, культурно-образовательные процессы, образование, наука, культура.

Mariana Leskiv

CULTURAL AND EDUCATIONAL PROCESSES WESTERN REGION UKRAINE
(1944–1953)

The main tendencies of education, science and culture development of West Ukrainian lands (1944–1953) are highlighted in the article.

Key words: western region of Ukraine, cultural and educational processes, education, science and culture.

УДК 94(477) "1945/1950"

Тетяна Терещенко

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ У 1945–1950 РР.

Стаття присвячена особливостям демографічного стану сільського населення центральних областей України в період післявоєнної відбудови 1945–1950 рр.

Ключові слова: наслідки війни та окупації, голод, селяни, колгоспники, період відбудови.

Обезлюднення сільських поселень є однією з найскладніших та найболючіших проблем сьогодення в Україні. Її загострення зумовлене ускладненням демографічних процесів, занепадом сільськогосподарського виробництва й соціально-побутової інфраструктури.

Серед історико-демографічних чинників, що негативно вплинули на сучасний стан відтворення населення, слід особливо виділити деформацію структури сільського населення внаслідок війни та окупації, голоду 1946 – 1947 рр., особливостей командно-адміністративного управління радянської влади у перші повоєнні роки, що фактично ігнорувала соціальний розвиток села. Село й селяни приносилися у жертву розвитку інших галузей економіки й соціальних груп. Така політика була притаманна й наступним рокам, що й зумовило нинішню кризу.

Дослідження проблем демографічного розвитку сільського населення в різні історичні періоди є надзвичайно актуальним, оскільки саме селянство є природною основою формування трудового потенціалу, носієм самобутніх матеріальних, культурних, моральних надбань і традицій нашого народу.

Об'єктом дослідження є демографічна ситуація у сільській місцевості в період повоєнної відбудови.

Предметом дослідження є несприятливі зміни чисельності селян унаслідок війни, голоду 1946–1947 рр. та деформація статево-вікової структури сільського населення упродовж 1945–1950 рр., заходи держави, що їх спричинили.

Хронологічно рамки дослідження охоплюють 1945–1950 рр., що співпадає з післявоєнним періодом відбудови народного господарства, часом, коли зберігалися закони воєнного часу, неабияк, зросла ступінь жорсткої державної політики у відношенні до сільського населення. Залучаючи загальноукраїнські дані, автор локалізував свою роботу межами центральних областей України. Не претендуючи на всебічне дослідження, автор ставить за мету розкрити особливості демографічного стану сільського населення у зазначений період.

У радянський період до розробки проблем соціального розвитку і демографічного, зокрема, долучалися економісти, історики, соціологи. З'являлося чимало праць [4; 6; 7; 23; 29], насичених статистичними і фактологічними матеріалами, однак їх пронизувала надмірна заідеологізованість, перебільшення ролі комуністичної партії в житті суспільства. До того ж, у них домінував загальносоюзний матеріал, дослідники уникали, обходили стороною "невиграшну" статистику, такі "негативні" епізоди, як труднощі та нестатки перших повоєнних років, голод 1946–1947 рр. в Україні, проблеми соціального захисту населення. Фігура умовчання склалася довкола того, що вже вкотре держава вирішувала цілий комплекс економічних проблем за рахунок села.

Лише останніми десятиліттями тематика та підходи до таких досліджень розширилися. Корисними для дослідження цієї теми є праці Л. Полякова [20], А. Перковського і С. Пирожкова [19], присвячені демографічним наслідкам війни. І хоча у цих дослідженнях питання демографічних втрат серед сільського населення України спеціально не розглядаються, однак наведені авторами